

ОСВІТНІ ІННОВАЦІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.17(10)-1

УДК 37.014(073)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНІСТІ: ДОСЯГНЕННЯ Й НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*ACADEMIC MOBILITY PROVISION: ACHIEVEMENTS AND NEW
CHALLENGES FOR THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION SPACE*

В. І. Бобрицька
Є.М.Суліма

Актуальність теми дослідження. Стрімка глобалізація ринку освітніх послуг надала потужних імпульсів у реформуванні національних систем освіти багатьох країн світу. Для України, найважливішим чинником реформування вищої освіти стало започаткування Болонського процесу, одним із пріоритетів якого є академічна мобільність.

Постановка проблеми. Болонські реформи потребували реалізацію актуальних завдань підготовки мобільної робочої сили, розширення перспектив її працевлаштування, формування у сучасній академічній і студентській спільноті почуття соціально-культурного партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання інформаційних джерел дало змогу з'ясувати, що суттєвий внесок у розроблення проблеми академічної мобільності в теоретичних та прикладних контурах філософії, економіки, державного управління, соціології, психології та педагогіки

Urgency of the research.

The rapid globalization of the educational services market has stimulated the reforms of national education systems in many countries. For Ukraine, the most important factor in reforming higher education has been the launch of the Bologna Process, whose priority is academic mobility.

Target setting. *The Bologna reforms were aimed at resolving the urgent tasks of training the mobile workforce, expanding its employment prospects, and forming a sense of socio-cultural partnership in the modern academic and student community.*

Actual scientific researches and issues analysis. *The study of information sources found that V. Andrushchenko, O. Bilyk, O. Blinova, O. Gusak, N. Kovalisko, O. Lisak, D. Sviridenko, P. Sorokin, V. Trindyuk and others significantly contributed to the scientific investigation of the problem of academic mobility in the*

здійснили В. Андрущенко, О. Білик, О. Блинова, О. Гусак, Н. Коваліско, О. Лусак, Д. Свириденко, П. Сорокін, В. Триндюк та ін.

Постановка завдання. Актуальність розширення академічної мобільності викладачів і студентів як ключового принципу формування Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) зумовлює необхідність дослідження означеного питання в контурах болонських реформ, що було визначено цільовою настановою цієї наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз документів Болонського процесу, нормативно-правової бази забезпечення академічної мобільності в Україні свідчить, що на рівні європейських і національних систем вищої освіти досягнуто розуміння необхідності щодо подальшої реалізації Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS); національних рамок кваліфікацій, сумісних з Рамкою кваліфікації ЄПВО (2005); Додатка до диплому, а також європейських і національних систем забезпечення якості вищої освіти. Суттєвими досягненнями на тепер є: розширення міжнародного академічного і студентського співтовариства; поява нових перспектив розвитку людських ресурсів; підвищення кар'єрних шансів випускників; засвоєння освітніх програм, які не пропонують національні заклади вищої освіти; гармонізація національних і міжнаціональних процесів забезпечення якості освіти; практичні успіхи у створенні відкритого, привабливого й конкурентоздатного ЄПВО.

theoretical and applied settings of philosophy, economics, public administration, sociology, psychology and pedagogy.

The research objective. The purpose of this research is to analyse whether extending the academic mobility of teachers and students as a key principle for the formation of the European Higher Education Area (EHEA) is still relevant from the perspective of the Bologna reforms.

The statement of basic material. An analysis of the Bologna Process documents and the legal framework to ensure academic mobility to academic staff and students in Ukraine shows that understanding of the need for further implementation of the below listed: the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) has been achieved at the level of European and national higher education systems; national qualifications frameworks to be compatible with the EHEA Qualifications Framework (2005); the transcript of academic record as well as European and national higher education quality assurance systems. Significant achievements now include: expanding the international academic and student community; appearance of new perspectives of human resources development; improving career chances of graduates; adaptation of educational programs that are not offered by national higher education institutions; harmonization of national and international education quality assurance processes; practical success in creating an open, attractive and competitive EHEA. According to the Paris Communiqué (2018), the

Пріоритетними у 2018-2020 рр. відповідно до Паризького комюніке (2018) для оцінювання якості співробітництва в ЄПВО, зокрема й із забезпечення академічної мобільності, є завдання щодо запровадження: 1) трьохрівневої системи, сумісної з мета-рамкою кваліфікацій ЄПВО та ступенями першого й другого циклів ECTS; 2) дотримання Лісабонської конвенції "Про визнання кваліфікацій"; 3) забезпечення якості освіти у відповідності зі стандартами й керівними принципами ЄПВО.

Висновки. Перспективи, що відкриваються у зв'язку із забезпеченням академічної мобільності у ЄПВО, забезпечують широкі можливості для імплементації в Україні фундаментальних європейських цінностей, зокрема свободи пересування, рівного доступу до отримання освіти будь-якого рівня, вільного працевлаштування. В освітній політиці України в галузі вищої освіти особливу роль має відігравати зважена стратегія й тактика розширення академічної мобільності викладачів і студентів, що сприятиме подальшій інтеграції освітнього простору України до ЄПВО.

Ключові слова: академічна мобільність, Болонський процес, болонські реформи, Європейський простір вищої освіти.

priorities in 2018-2020 for evaluating the quality of cooperation in the EHEA, in particular for ensuring academic mobility, are to implement: 1) a three-tier system compatible with the EHEA qualifications framework and the first and second ECTS cycles; 2) adherence to the Lisbon Convention on the Recognition of Qualifications; 3) ensuring the quality of education in accordance with the standards and guidelines of the EHEA.

Conclusion. *The prospects for academic mobility at the EHEA provide ample opportunity for the adaptation of fundamental European values in Ukraine, including freedom of movement, equal access to education at any level, and free employment.*

In the educational higher education policy of Ukraine, a well-balanced strategy and tactics of expanding the academic mobility of teachers and students should play a special role, which will facilitate further integration of the educational space of Ukraine into the EHEA.

Keywords: *academic mobility, Bologna process, Bologna reforms, European Higher Education Area.*

Постановка проблеми. Стрімка глобалізація ринку послуг у сфері вищої освіти надала потужних імпульсів у визначенні вектору реформування національних освітніх систем багатьох країн. Відчутно ці процеси виявляються у відмінних за традиціями освіти регіонах світу, зокрема Америці, Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Європі й Центральній Азії, Ближньому Сході тощо. Для України, як і для інших європейських країн, крім системних змін, пов'язаних з процесами глобалізації, найважливішим чинником реформування

вищої освіти стало започаткування Болонського процесу. Влучно про ці зміни висловився В. Байденко, на думку якого болонські реформи є водночас європейською відповіддю на явище глобалізації і способом повідомити вищій освіті її європейський вимір [2, с. 11].

Болонська декларація, підписана 19 червня 1999 року в італійській Болоньї міністрами освіти 29 європейських країн [17], сприяла розвитку і частково модифікації ідей, сформульованих у Сорбонській декларації про Європейський регіон вищої освіти [16]. Міністри дійшли до узгодженого висновку стосовно спільних цілей зі створення до 2010 року привабливого й конкурентоздатного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Зазначимо, що у Будапештсько-Віденській декларації (2010) було заявлено про його створення, а у Комюніке, прийнятим в Льовені / Лувен-ла-Ньові (2009), визначено стратегію розвитку ЄПВО до 2020 року [14, с. 23]. Це є свідченням того, що в Європі досягнуто розуміння необхідності становлення тісніших зв'язків між європейськими країнами, дієвим інструментом якого є академічна мобільність. У цьому контексті на вищу освіту покладається актуальне завдання підготовки мобільної робочої сили, розширення перспектив її працевлаштування, формування у сучасної академічної і студентської спільноти почуття соціально-культурного партнерства.

Аналіз досліджень і публікацій. Студіювання інформаційних джерел дало змогу з'ясувати, що науковий інтерес до вивчення феномену мобільності виявляють представники різних наук, зокрема філософії (Д. Свириденко [20] та ін.), економіки (О. Білик [3] та ін.), державного управління (О. Гусак [12] та ін.), соціології (Н. Коваліско [13], П. Сорокін [21] та ін.), психології (О. Блинова [4] та ін.) тощо. У теоретичних та прикладних контурах педагогічної науки проблеми академічної мобільності досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В. Андрущенко та В. Молодиченко [1], І. Оденбах [18], О. Лисак [15], В. Триндюк [22].

Автором цієї статті здійснено низку напрацювань, присвячених проблемам розвитку академічної та професійної мобільності в Україні й поза її межами [5; 6; 8], а також обґрунтовано інновації в національній освітній політиці з питань забезпечення академічної мобільності [7; 26].

Проте, незважаючи на широке коло наукових розвідок у досліджуваному напрямі, аналіз актуальних питань щодо забезпечення академічної мобільності з урахуванням досягнень та нових викликів для ЄПВО не було здійснено.

Формулювання мети статті та її завдань. Стратегія розвитку академічної мобільності викладачів і студентів як ключового принципу формування Європейського освітнього простору зумовлює необхідність дослідження означеного питання в контурах болонських реформ. Цей визначає мету цієї наукової

розвідки. Для досягнення мети статті доцільно, на нашу думку, зосередитися на розв'язанні таких завдань:

1) обґрунтувати роль сучасної вищої освіти у професійній підготовці мобільних фахівців, розширенні академічної мобільності як ключового принципу формування ЄПВО;

2) здійснити аналіз документів Болонського процесу в контексті досягнутого й запланованого з тим, щоб розкрити перспективи щодо забезпечення внутрішньої і міжнародної академічної мобільності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Теоретично значущим для нашого дослідження є визначення поняття “мобільність”, яке наведено у Національному освітньому глосарії з вищої освіти: “Мобільність (Mobility): один із ключових принципів формування європейських просторів вищої освіти і досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах з метою академічного і загальнокультурного взаємозбагачення, слугує забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів” [14, с. 35]. Додамо, що у своєму дослідженні ми будемо оперувати поняттям “академічна мобільність”, яке тлумачимо відповідно до Закону України “Про вищу освіту” [10] як можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами [10].

Визначення траєкторії дослідницького пошуку, обумовленого метою цієї розвідки, спонукає до аналізу інформаційних джерел, що висвітлюють роль ЗВО як центральної ланки болонських реформ у підготовці професійно мобільного й конкурентоспроможного на ринку праці фахівця. В контексті цього аналізу зазначимо, що світові тенденції розвитку вищої освіти базуються на трьох вихідних джерелах, які, на нашу думку, варто знати широкому колу академічної і студентської громадськості. Хронологічно їх можна подати так: 1) Програмний документ ЮНЕСКО “Реформа і розвиток вищої освіти” (1995) [24]; 2) доповідь Міжнародної комісії з освіти для XXI ст. “Освіта: прихований скарб” (публікація ЮНЕСКО, 1997) [23]; 3) робочий документ і заключна доповідь Всесвітньої конференції з вищої освіти “Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку” (публікація ЮНЕСКО, 2009) [9]. Звернення до тексту цих джерел дає змогу зосередитися на тих тенденціях у розвитку вітчизняної вищої освіти, що передбачають зорієнтованість на задоволення поточних і перспективних потреб суспільства, ефективне використання ресурсів самих систем освіти у розширенні академічної мобільності і мобільності на ринку праці [5, с. 235].

До основних тенденцій розгортання ЄПВО у рамках Болонського процесу, що обумовлюють суттєві зміни в національних системах освіти європейських країн, зокрема й України, і створюють підґрунтя для розширення академічної мобільності викладачів і студентів, можна віднести такі як:

- прискорення темпів розвитку суспільства і як наслідок – необхідність підготовки в системі вищої освіти нової генерації мобільних фахівців, здатних до кар'єрного росту у швидкозмінних умовах ринку праці;

- перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, що уможлиблює цифровізацію Додатка до диплому (Diploma Supplement, SD), обмін даних у безпечному, операційно сумісному форматі у відповідності з законодавствами країн-учасниць Болонського процесу про захист персональних даних;

- розширення масштабів міжкультурної взаємодії, що потребує формування у студентської молоді ще на етапі набуття професійної освіти іншомовної компетентності, навичок комунікації і толерантності, взаєморозуміння та довіри;

- диверсифікація вищої освіти (стосується моделей вищої освіти, яка стає багатоваріантною з виникненням нових освітніх середовищ);

- урізноманітнення типів освітніх програм і прийняття стандартів освіти, що визнаються країнами-учасницями Болонського процесу (можливість особистості здобути вищу освіту, яка забезпечить їй мобільність на ринку праці, збільшення “вартості” у працедавця);

- посилення взаємозв'язку вищої школи з ринком праці (формування готовності у майбутнього фахівця до можливої зміни виду діяльності, оновлення знань і отримання нової професії);

- динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої і низькокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, які визначають постійну потребу у підвищенні професійної кваліфікації і перепідготовці фахівців, зростанню їх професійної мобільності [5, с. 236].

Осмислення сутнісного змісту вищезазначених тенденцій спонукають до міркувань щодо важливості розв'язання питань підготовки мобільної робочої сили для економік країн, їх союзів і загалом для глобальної економіки в умовах освітнього процесу сучасного ЗВО. Переконані, що ЗВО України мають значний потенціал для професійної підготовки мобільного фахівця, здатного адекватно зреагувати на мінливість ринку праці. Вважаємо, що освітнє середовище ЗВО має сприяти формуванню у студента вмінь швидко адаптуватися до змінних умов і змісту професійної діяльності, потреби до взаємної підтримки, заснованої на солідарності, співробітництві та взаємній освіті.

Логіка дослідницького пошуку щодо розв'язання наступного завдання статті спонукає до аналізу документів Болонського процесу з тим, щоб розкрити перспективи щодо забезпечення внутрішньої і міжнародної академічної мобільності в Україні.

Передусім зазначимо, що у Спільній декларації міністрів освіти Європи (1999) [17], більш відомій як Болонська декларація, були сформульовані фундаментальні принципи створення “Європи знань” і названі ключові цілі – забезпечення зрозумілості освітянських кваліфікацій, підвищення якості освіти. Так, на думку фахівців, уведення загальноєвропейської системи гарантування якості освіти, кредитної накопичувальної системи, зрозумілих кваліфікацій буде сприяти успішному вирішенню завдань створення спільного освітнього простору [19].

Реальні кроки до розвитку мобільності студентів і викладачів здійснено під час ухвалення Празького комюніке (Чехія, 2001), Берлінського комюніке (Німеччина, 2003), Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Берген (Норвегія, 2005), Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, м. Лондон (Велика Британія, 2007), Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту, Льовен і Лувен-ла-Ньов (Бельгія, 2009), Комюніке ювілейної Болонській конференції у Будапешті і Відні (Угорщина-Австрія, 2010), Комюніке Конференції Міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти та третього Болонського політичного форуму, м. Бухарест (Румунія, 2012), Комюніке Конференції міністрів освіти Європейського простору вищої освіти і четвертого Болонського політичного форуму, м. Єреван (Вірменія, 2015), Комюніке Конференції міністрів освіти ЄПВО, м. Париж (Франція, 2018).

Аналіз текстів вищезгаданих документів свідчить, що поліпшення мобільності студентів і викладачів пропонувалося шляхом підвищення привабливості ЄПВО; візової підтримки, покращення фінансового забезпечення, надання грантів; створення умов для збільшення кількості спільних програм і запровадження навчальних гнучких програм; підвищення відповідальності усіх ЗВО за забезпечення мобільності викладацького складу і студентів; визначення індикаторів виміру та моніторингу мобільності тощо. Зокрема у Паризькому комюніке (2018) зазначено, що з метою подальшого розвитку мобільності і визнання в рамках ЄПВО планується робота над тим, щоб порівнювані кваліфікації вищої освіти, які отримані в одній із країн ЄПВО, були автоматично визнані і в інших країнах з тим, щоб отримати доступ до подальшої освіти та ринку праці [25]. З цією метою буде здійснюватися підтримка щодо повного впровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS – European Credit Transfer and

Accumulation System) відповідно до рекомендаціях для користувачів ECTS 2015 року [25].

Під час зустрічей міністрів вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу були сформульовані основні завдання створення ЄПВО, що дало змогу відкрити шлях для широкомасштабної мобільності студентів й поліпшити прозорість систем вищої освіти, їх якість та привабливість [25]. Це є свідченням того, що завданнями, які мають бути вирішені для вищої освіти в рамках Болонського процесу, є залучення в Європейський освітній простір більшої кількості студентів з усіх регіонів світу. При цьому важливою є орієнтація ЗВО на кінцевий результат: компетентності випускників мають бути застосовні і практично використані на європейському ринку праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути полегшеним (повсюдне застосування Додатка до диплому, рекомендоване ЮНЕСКО), що призведе до підвищення інтересу європейців та громадян інших країн до отримання вищої освіти в Європі. Слід зазначити, що формування освітнього простору в об'єднаній Європі асоціюється з Болонським процесом, основними інструментами якого є ECTS; національні рамки кваліфікацій, сумісні з Рамкою кваліфікації ЄПВО (2005); Додаток до диплому; європейська і національні системи забезпечення якості вищої освіти [14, с. 35].

Викладене створює теоретичне підґрунтя для виокремлення основних досягнень у забезпеченні академічної мобільності у контексті болонських реформ. На нашу думку такими є: по-перше, розширення міжнародного академічного і студентського співтовариства; по-друге, поява нових перспектив розвитку людських ресурсів; по-третє, підвищення кар'єрних шансів випускників; по-четверте, засвоєння освітніх програм, які не пропонують національні ЗВО; по-п'яте, гармонізація національних і міжнародних процесів забезпечення якості освіти; по-шосте, суттєве просування у створенні відкритого, привабливого й конкурентоздатного ЄПВО.

Важливим кроком у розвитку внутрішньої та міжнародної академічної мобільності на національних теренах вищої освіти стало затвердження Постановою Кабінету Міністрів України № 579 від 12 серпня 2015 року “Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність” (далі – Постанова) [11]. Відповідно до п. 2 Постанови [11] цілі, завдання й загальні правила забезпечення й реалізації права на академічну мобільність є відповідними основним принципам Спільної декларації міністрів Європи “Європейський простір у сфері вищої освіти” (Болонья, 1999) [17]. Відповідно до Постанови [11] право на академічну мобільність може бути реалізоване на підставі:

- 1) міжнародних договорів про співробітництво в галузі освіти та науки [11];

2) міжнародних програм та проектів, договорів про співробітництво між вітчизняними ЗВО (науковими установами) або їх основними структурними підрозділами [11];

3) між вітчизняними та іноземними ЗВО (науковими установами) та їх основними структурними підрозділами [11];

4) власної ініціативи учасника освітнього процесу, яка підтримана адміністрацією вітчизняного ЗВО (наукової установи), в якому він постійно навчається або працює [11].

Україна зорієнтована на реалізацію цілей щодо розширення внутрішньої та міжнародної академічної мобільності студентів і викладачів, адже українським суспільством чітко окреслено запит – вітчизняна система освіти покликана забезпечити місце держави серед провідних ЗВО світу. Міжнародний престиж України має виявлятися, зокрема, в активному експорті освітніх послуг. Як зазначає Д. Свириденко, у документах Болонського процесу на 2020 рік заплановано, що не менше 20% випускників університетів будуть мати досвід навчання в іншій країні, що свідчить про суттєву інтенсифікацію академічних обмінів [20, с. 5], до яких має намір активно долучитися й Україна.

Варто зазначити, що активізація академічної мобільності в системах освіти різних країн визначила новий напрям у розвитку освіти – “номадичне” (*nomade* (англ.) – мігруюче, мобільне), яке пов’язане з індивідуалізацією процесів освіти і розвитком ID-концепції (*Individual Demand*) в освіті [5, с. 237]. Попит на подібні освітні послуги зумовлений тим, що останнім часом різко зросла потреба щодо отримання в стислих часових рамках ту чи іншу спеціалізовану освіту чи певний обсяг додаткових знань, які б підтверджувалися відповідними сертифікатами. Звернімо увагу, що у Паризькому комюніке [25] зазначено, що у 2018-2020 рр. пріоритетними для оцінювання якості співробітництва в ЄПВО визначено такі позиції:

1) трьохрівнева система, сумісна з мета-рамкою кваліфікацій ЄПВО та ступенями першого й другого циклів ECTS [25];

2) дотримання Лісабонської конвенції “Про визнання кваліфікацій” [25];

3) забезпечення якості освіти у відповідності зі стандартами й керівними принципами ЄПВО [25].

Слід вказати на те, що розширення академічної мобільності передбачає можливість фізичного і віртуального переміщення студентів в Європейському освітньому просторі, що зумовлює необхідність порівняння знань, отриманих студентами в різних ЗВО. Саме тому, як зазначено у тексті Паризького комюніке (2018) [25] обов’язковою умовою забезпечення академічної мобільності

студентів, яка супроводжується індивідуалізацією і асинхронністю освітнього процесу, є повне запровадження ECTS в освітніх системах країн-учасниць Болонського процесу.

Висновки. Гармонізація питань реалізації академічної мобільності у ЄПВО має відбуватися з урахуванням фундаментальних європейських цінностей, зокрема свободи пересування, рівного доступу до отримання освіти будь-якого рівня, вільного працевлаштування. Тому серед рекомендацій Болонського процесу, які потребують виключної уваги з боку освітянської спільноти – розширення академічної мобільності студентів та викладачів як ключового принципу формування Європейського освітнього простору.

На нашу думку, освітня політика України в галузі вищої освіти має відображати загальнонаціональні інтереси у сфері освіти і, водночас, представляти їх світовій спільноті, враховуючи при цьому загальні тенденції світового розвитку ринку освітніх послуг. Особливу роль у цих процесах відіграє зважена стратегія й тактика розширення академічної мобільності викладачів і студентів, що сприятиме подальшій інтеграції освітнього простору України до ЄПВО. Успішному розв'язанню ключових завдань розширення академічної мобільності як ключового принципу формування спільного освітнього простору європейського континенту може сприяти повсюдне запровадження ECTS у всі національні системи вищої освіти, яка адаптована до концепції “навчання впродовж життя” і функціонує за принципом накопичення кредитів. Окрім того, важливим є реалізація положень Паризького комюніке, зокрема щодо створення освітніх програм, які презентують новітні методи навчання й гнучкий механізм отримання освіти, що сприятиме академічній мобільності й неперервному професійному розвитку як чинників отримання вищої освіти на будь-якому етапі життя.

Перспективи подальших наукових розвідок. Стаття є спробою окреслити контури дослідження проблеми забезпечення академічної мобільності в контексті досягнень і нових викликів для ЄПВО. Актуальними є розроблення етичних засад транснаціональної освіти, що визначено як перспективний напрям майбутніх наукових розвідок автора.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко, В., Молодиченко, В., 2010. ‘Академічна мобільність : проблема реалізації в Україні і в світі’, *Вища освіта України : теорет. та наук-метод. часопис*, № 1, С. 34–42.
2. Байденко, В.И., 2004. ‘Болонский процесс : курс лекцій’, Москва : *Логос*, 208 с.
3. Білик, ОМ., 2009. ‘Мобільність в системі людського капіталу : методика

- оцінювання та напрями активізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07', Київ, 20 с.
4. Блинова, ОЄ., 2010. 'Психологічні основи соціальної мобільності особистості : навч. посіб', Херсон. держ. ун-т, Херсон : ПП Вишемирський В.С., 230 с.
 5. Бобрицька, ВІ., 2013. 'Мобільність як ключовий принцип формування європейського освітнього простору', *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України», Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу», № 3 (додаток 2), С. 234–238.*
 6. Бобрицька, ВІ., 2013. 'Професійна мобільність : контекст болонських реформ', *Педагогічна освіта : теорія і практика, Педагогіка. Психологія : збірник наукових праць. № 19, С. 42–45.*
 7. Бобрицька, ВІ., 2015. 'Розвиток академічної і професійної мобільності в умовах розгортання трансформаційного суспільства. Освітня політика : філософія, теорія, практика: монографія', Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, С. 243–272.
 8. Бобрицька, ВІ., 2016. 'Розвиток академічної мобільності в країнах Чорноморського регіону в контексті глобалізаційних освітніх процесів', *Вісник Національного авіаційного університету, Серія : Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр., Вип. 2(9), Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», С. 22–27.*
 9. Верховна рада України, 2009. 'Всесвітня конференція з вищої освіти – 2009 : «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку», ЮНЕСКО, (Париж, 5–8 липня 2009 року). Комюніке (8 липня 2009 р.). Доступно : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011> [Дата звернення 17 Вересня 2019].
 10. Верховна рада України, 2014. 'Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014', *Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 37–38, ст. 2004.* Доступно : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>> [Дата звернення 11 Вересня 2019].
 11. Верховна рада України, 2015. 'Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2015 року, № 579'. Доступно : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF>> [Дата звернення 09 Вересня 2019].
 12. Гусак, ОГ., 2008. 'Міжпрофесійна мобільність фахівців у системі державної служби України (на прикладі офіцерів, звільнених у запас) : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03', Дніпропетровськ, 289 с.
 13. Коваліско, НВ., 1999. 'Трудова мобільність регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.07', Львів, 175 с.
 14. Кремень, ВГ., ред., 2014. 'Національний освітній глосарій : вища освіта', 2-е вид., перероб. і доп., Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 100 с.
 15. Лисак, ОБ., 2015. 'Педагогічні умови формування європейської мобільності майбутніх фахівців економічного профілю : автореф. дис. канд пед. наук', Переяслав-Хмельницький, 21 с.

16. Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, 1998. 'Спільна Декларація «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» чотирьох міністрів, що представляють Великобританію, Німеччину, Францію та Італію', (Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року). Доступно : <http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html> [Дата звернення 03 Вересня 2019].
17. Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, 1999. 'Спільна декларація міністрів освіти Європи (Болонья, 19 червня 1999 р.)'. Доступно : <http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html> [Дата звернення 03 Вересня 2019].
18. Оденбах, ИА., 2011. 'Академическая мобильность как фактор социализации личности студента университета : дисс... канд. пед. наук: 13.00.01', *Оренбург. гос. ун-т.*, Оренбург, 237 с.
19. Рубин, ЮБ., ред., 2005. 'Глобализация образования : компетенции и системы кредитов', Москва : ООО «Маркет ДС Корпорейшин», 490 с.
20. Свириденко, ДБ., 2014. 'Академічна мобільність : відповідь на виклики глобалізації : монографія', Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 279 с.
21. Сорокин, П., 2005. 'Социальная мобильность', Москва : Academia : LVS, 588 с.
22. Триндюк, ВА., 2017. 'Формування готовності до академічної мобільності у студентів вищого технічного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Професійна освіта)', *Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*, Луцьк, 273 с.
23. ЮНЕСКО, 1997. 'Образование : сокрытое сокровище : Доклад Международной комиссии по образованию для XXI ст.'. Доступно : <<https://www.ifarp.ru/library/book201.pdf>> [Дата обращения 15 Сентября 2019].
24. ЮНЕСКО, 1998. 'Реформа и развитие высшего образования, Программный документ (Париж, 1995 р.); Высшее образование в XXI веке, Заключительный доклад ЮНЕСКО (Париж, 5–9 октября 1998 р.)', С. 19–33.
25. ЕНЕА Paris, 2018. 'Парижское коммюнике', *Париж 25 мая 2018 года*. Доступно : <https://iqa.kz/images/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5_2018_%D0%95%D0%9F%D0%92%D0%9E.pdf> [Дата обращения 12 Сентября 2019].
26. Bobrytska, VI., 2014. 'Innovation in the Educational policy of Ukraine in the development of academic mobility. Innovations in education : Monograph 3', Vienna, Austria : «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, P.16–27.

References:

1. Andrushchenko, V., Molodychenko, V., 2010. 'Akademichna mobil'nist' : problema realizatsiyi v Ukraini i v sviti (Academic Mobility : The Problem of Realization in Ukraine and in the World)', *Vyshcha osvita Ukrainy : teoret.*

- ta nauk-metod. chasopys, № 1, S. 34–42.*
2. Baydenko, VY., 2004. 'Bolonskyy protsess : kurs lektsiy (Bologna Process : Lecture Course)', Moskva : Lohos, 208 s.
 3. Bilyk, OM., 2009. 'Mobil'nist' v systemi lyuds'koho kapitalu : metodyka otsynuyvannya ta napryamy aktyvizatsiyi : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.07 (Mobility in the Human Capital System : Assessment Techniques and Directions for Activation : Thesis for the Candidate of Economic Sciences Degree : 08.00.07)', Kyiv, 20 s.
 4. Blynova, OYE., 2010. 'Psykhologichni osnovy sotsial'noyi mobil'nosti osobystosti : navch. posib (Psychological Bases of Social Mobility of the Individual : A Tutorial)', Kherson. derzh. un-t, Kherson : PP Vyshemyrs'ky V.S., 230 s.
 5. Bobryts'ka, VI., 2013. 'Mobil'nist' yak klyuchovyy pryntsyyp formuvannya yevropeys'koho osvith'oho prostoru (Mobility as a Key Principle for the Formation of the European Educational Space)', *Teoretychnyy ta naukovometodychnyy chasopys «Vyshcha osvita Ukrainy», Tematychnyy vypusk «Yevropeys'ka intehratsiya vyshchoyi osvity Ukrainy v konteksti Bolons'koho protsesu», № 3 (dodatok 2), S. 234–238.*
 6. Bobryts'ka, VI., 2013. 'Profesiyna mobil'nist' : kontekst bolons'kykh reform (Professional Mobility : The Context of Bologna Reforms)', *Pedahohichna osvita : teoriya i praktyka, Pedahohika. Psykhohohiya : zbirnyk naukovykh prats'. № 19, S. 42–45.*
 7. Bobryts'ka, VI., 2015. 'Rozvytok akademichnoyi i profesiynoyi mobil'nosti v umovakh roz-hortannya transformatsiynoho suspil'stva. Osvitnya polityka : filosofiya, teoriya, praktyka : monohrafiya (Development of Academic and Professional Mobility in the Deployment of a Transformational Society. Educational Politics : Philosophy, Theory, Practice : A Monograph)', Kyiv : *Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, S. 243–272.*
 8. Bobryts'ka, VI., 2016. 'Rozvytok akademichnoyi mobil'nosti v krayinakh Chornomors'koho rehionu v konteksti hlobalizatsiynykh osvitnykh protsesiv (Development of Academic Mobility in the Black Sea Region in the Context of Globalization Education Processes)', *Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu, Seriya : Pedahohika. Psykhohohiya : zb. nauk. pr., Vyp. 2(9), Kyiv : Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», S. 22–27.*
 9. Verkhovna rada Ukrainy, 2009. 'Vsesvitnya konferentsiya z vyshchoyi osvity – 2009 : «Nova dynamika vyshchoyi osvity i nauky dlya sotsial'noyi zminy i rozvytku» (World Conference on Higher Education – 2009 : “The New Dynamics of Higher Education and Science for Social Change and Development”)', *YUNESKO, (Paryzh, 5–8 lyunya 2009 roku). Komyunike (8 lyunya 2009 r.). Dostupno : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_011> [Data zvernennya 17 Veresnya 2019].*
 10. Verkhovna rada Ukrainy, 2014. 'Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy № 1556-VII vid 01.07.2014 (On Higher Education : Law of Ukraine № 1556-VII of 01.07.2014)', *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR), № 37–38, st. 2004. Dostupno : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>> [Data zvernennya 11 Veresnya 2019].*
 11. Verkhovna rada Ukrainy, 2015. 'Pro zatverdzhennya Polozhennya pro

- poryadok realizatsiyi prava na akademichnu mobil'nist' : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 2 serpnia 2015 roku, № 579 (On Approval of the Regulation on the Exercise of the Right to Academic Mobility : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 2, 2015, № 579)'. Dostupno : <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF>> [Data zvernennya 09 Veresnya 2019].
12. Husak, OH., 2008. 'Mizhprofesiyna mobil'nist' fakhivtsiv u systemi derzhavnoi sluzhby Ukrayiny (na prykladi ofitseriv, zvil'nenykh u zapas) : dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.03 (Interprofessional Mobility of Specialists in the Civil Service of Ukraine (On the Example Officers Released) : Dissertation for Candidate of Science Degree in Public Administration : 25.00.03)', Dnipropetrovs'k, 289 s.
 13. Kovalisko, NV., 1999. 'Trudova mobil'nist' rehional'noho rynku pratsi : dys. ... kand. sotsiol. nauk: 22.00.07 (Labor Mobility of the Regional Labor Market : Dissertation for the Candidate of Social Sciences Degree : 22.00.07)', L'viv, 175 s.
 14. Kremen', VH., red., 2014. 'Natsional'nyy osvitniy hlosariy : vyshcha osvita (National Educational Glossary : Higher Education)', 2-e vyd., pererob. i dop., Kyiv : TOV «Vydavnychyy dim «Pleyady», 100 s.
 15. Lysak, OB., 2015. 'Pedahohichni umovy formuvannya yevropeys'koyi mobil'nosti maybutnykh fakhivtsiv ekonomichnoho profilyu : avtoref. dys. kand ped. nauk (Pedagogical Conditions of Formation of the European Mobility of Future Specialists of Economic Profile : The Dissertation Author's Abstract for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences)', Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy, 21 s.
 16. Mizhnarodnyy fond doslidzhen' osvity, 1998. 'Spil'na Deklaratsiya «Pro harmonizatsiyu arkhitektury yevropeys'koyi systemy vyshchoyi osvity» chotyrokh ministriv, shcho predstavlyayut' Velykobrytaniyu, Nimechchynu, frantsiyu ta Italiyu (Joint Declaration on the Harmonization of the Architecture of the European Higher Education System by the four Ministers representing the United Kingdom, Germany, France and Italy)', (*Paryzh, Sorbonna, 25 travnya 1998 roku*). Dostupno : <http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html> [Data zvernennya 03 Veresnya 2019].
 17. Mizhnarodnyy fond doslidzhen' osvity, 1999. 'Spil'na deklaratsiya ministriv osvity Yevropy (Bolonyu, 19 chervnya 1999 r.) (Joint Declaration by the Ministers of Education of Europe (Bologna, 19 June 1999))'. Dostupno : <http://www.edupolicy.org.ua/_dx/main_ua/high-edu_ua/bologna_ua.html> [Data zvernennya 03 Veresnya 2019].
 18. Odenbakh, IA., 2011. 'Akademicheskaya mobil'nost' kak faktor sotsializatsii lichnosti studenta universiteta : diss... kand. ped. nauk: 13.00.01 (Academic Mobility as a Factor in the Socialization of the Personality of a University Student : A Dissertation for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences : 13.00.01)', *Orenburg. gos. un-t.*, Orenburg, 237 s.
 19. Rubin, YuB., red., 2005. 'Globalizatsiya obrazovaniya : kompetentsii i sistemy kreditov (Globalization of Education : Competencies and Credit Systems)', Moskva : OOO «Market DS Korporeyshin», 490 s.

20. Svyrydenko, DB., 2014. 'Akademichna mobil'nist' : vidpovid' na vyklyky hlobalizatsiyi : monohrafiya (Academic Mobility : Responding to the Challenges of Globalization : A Monograph)', Kyiv : *Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova*, 279 s.
21. Sorokin, P., 2005. 'Sotsial'naya mobil'nost' (Social Mobility)', Moskva : *Academia : LVS*, 588 s.
22. Tryndyuk, VA., 2017. 'Formuvannya hotovnosti do akademichnoyi mobil'nosti u studentiv vyshchoho tekhnichnoho navchal'noho zakladu : dys. ... kand. ped. nauk (doktora filosofiyi) za spetsial'nistyu 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» (015 – Profesiyna osvita) (Formation of Readiness for Academic Mobility of Students of Higher Technical Educational Institution : Dissertation for Obtaining the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences (PhD) in the specialty 13.00.04 "Theory and Methods of Vocational Education" (015 - Vocational Education))', *Shhidnoyeuropeys'kyu natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky*, Luts'k, 273 s.
23. YUNESKO, 1997. 'Obrazovaniye : sokrytoye sokrovishche : Doklad Mezhdunarodnoy komissii po obrazovaniyu dlya KHKHÍ st. (Education : The Hidden Treasure : Report of the International Commission on Education for the 21st century)'. Dostupno : <<https://www.ifap.ru/library/book201.pdf>> [Data obrashcheniya 15 Sentyabrya 2019].
24. YUNESKO, 1998. 'Reforma i razvitiye vysshego obrazovaniya, Programmnyy dokument (Parizh, 1995 r.); Vyssheye obrazovaniye v XXI veke, Zaklyuchitel'nyy doklad YUNESKO (Parizh, 5–9 oktyabrya 1998 r.) (Reform and Development of Higher Education, Program document (Paris, 1995 p.); Higher Education in the 21st Century, UNESCO Final Report (Paris, October 5–9, 1998))', S. 19–33.
25. EHEA Paris, 2018. 'Parizhskoye kommyunike (Paris Communique)', *Parizh 25 maya 2018 goda*. Dostupno : <https://iqaa.kz/images/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5_%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5_2018_%D0%95%D0%9F%D0%92%D0%9E.pdf> [Data obrashcheniya 12 Sentyabrya 2019].
26. Bobrytska, VI., 2014. 'Innovation in the Educational policy of Ukraine in the development of academic mobility. Innovations in education : Monograph 3', Vienna, Austria : «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, P.16–27.